

מפגש בין תרבותי ביחסי מדריך ומודרך
בגיל הרך בקהילה החרדית

נייר עמדה

עבור : ד"ר דורית רואר - סטריאר

מגישה : טלי לנדלר

ת.ז. 055352322

דצמבר 1999

מבוא:

עבודה זו תעסוק בקשיים ובקונפליקטים הקיימים ביחסי מדריך ומודרך שהתחנכו, גדלו ומשתייכים לשתי תרבויות שונות.

העבודה תתמקד בקונפליקטים ב- נושאי חינוך לגיל הרך, מטרות ואידיאולוגיות של גידול ילדים ובתכני הדרכה נוספים אשר המקור שלהם הוא בהבדלים הבינתרבותיים בין המדריך למודרך.

התרבויות בהן אעסוק הם התרבות החילונית, המקצועית מערבית אשר אליה שייכת המדריכה, וערכיה ותפישת עולמה מאפיינים תרבות זו, והתרבות של הקהילה החרדית אליה שייכות המודרכות.

בשנים האחרונות אני עובדת בעיריית בני-ברק כרכזת משפחתונים. בעבודה זו אני עוסקת בפיקוח ובקרה על המשפחתונים החרדיים, אחראית על תיפקודם, איכות הטיפול בהם ועל תיפקוד המטפלת. עבודה זו כרוכה בביקורים רבים במשפחתונים ובהדרכה קבועה ואינטנסיבית של המטפלות פרטנית וקבוצתית. במהלך עבודתי, עולים קשיים וקונפליקטים רבים בהדרכת המטפלות עקב השוני התרבותי. ההתמודדות עם קונפליקטים אלו כרוכה בהשקעת מחשבה ובהתלבטויות רבות לגבי דרך ההדרכה - איך, כיצד והאם ניתן לגשר על הבדלים בינתרבותיים אלו.

בעבודה זו אציג את הקשיים והקונפליקטים שעולים במהלך ההדרכה במיפגש בין-תרבותי זה. אתמקד בעיקר ברגישות התרבותית כדרך להתמודדות בהדרכה כפי שהיא מוצגת בספרות המחקרית והתאורטית. רגישות תרבותית, היא תנאי הכרחי ובסיסי לעבודה עם תרבות השונה משלך, אך אציג את העמדה שלי לפיה, גם כאשר למדריך יש רגישות תרבותית, יש עדיין קשיים רבים: קונפליקטים עצמיים של המדריך והמודרך, קונפליקט עצמי בין הגלוי והסמוי, קונפליקטים מקצועיים, רגשות קשים כמו תיסכול, עד כמה לוותר, להשתנות ועוד. כמו כן, אתייחס להשלכות והמלצות לגבי הדרכה בינתרבותית בכלל ועם הקהילה החרדית בפרט.

תהליכי שינוי בקהילה החרדית:

בחברה החרדית חלים שינויים רבים בשנים האחרונות. נשים רבות יותר יוצאות לעבודה מחוץ לבית ליותר שעות על מנת לדאוג לפרנסת המשפחה, וכך גם יש צורך רב יותר במסגרות לגיל הרך. יש חשיפה ופתיחות להשכלה כללית מערבית באישור הרבנים ראשי הקהילה, כמו לימודים אקדמיים לנשים ולגברים בנפרד בתחום העבודה הסוציאלית, כמו כן, נפתחה מיכללה לגברים ללימוד מקצועות טכנולוגיים כמו מחשבים. בבתיים יש שימוש בטכנולוגיות "מודרניות" כמו מחשבים אישיים המצויים בבתיים רבים, מיקרוגל, מייבשי כביסה וכדומה. בתחום הפוליטי והציבורי קיימת מעורבות רבה ובולטת של הקהילה החרדית, מנהיגי הקהילה ופעיליה מופיעים רבות באמצעי התקשורת השונים - רדיו, טלוויזיה ועיתונים.

גם לגבי חינוך הילדים בגיל הרך חל שינוי בקהילה החרדית ב - 10 השנים האחרונות: ההורים מתייחסים כיום למסגרת לגיל הרך כחינוכית ולא רק כטיפולית כפי שהיה בעבר. הם מציבים דרישות לפעילויות מתאימות עם הילדים כפי שמקובל בתרבות המערבית, מציבים דרישות למרחבים לילדים, לבחירת משחקים, ולאסתטיקה. ההורים למדו לעמוד על זכויותיהם כמו שעות פעילות, חופשים, ענייני כספים וכדומה, כאשר בעבר נמנעו מלעשות זאת. הרבנים היום נותנים את הסכמתם ומעודדים את יציאת המטפלות להשתלמויות והעשרה בתחום החינוכי, ומייחסים חשיבות מקצועית לתחום זה.

המטפלות- המודרכות - גם עוברות תהליך שינוי. כיום למדו לקבל עזרה במשק הבית ובטיפול בילדים. הן יוצאות יותר לחוגים, הרצאות ולימודים. המודרכות נפגשות במשך שנים בקבוצות המשמשות בעיקר כקבוצות תמיכה בעבודתן, וכך שומעות, לומדות אחת מנסיונה של השניה, ובגלל השונות הרבה שבתוכן, הן מכירות, לומדות, מבינות ומקבלות שונות זו. אין ספק שיש לכך השפעה על צמיחתן האישית וחייהן המקצועיים והפרטיים. בתהליך ההדרכה האישי והקבוצתי המודרכות למדו לבחור, ולקבל החלטות עבור עצמן, דבר שלא היו מורגלות בו שכן בעולמן החרדי מעולם לא היתה להן היכולת לבחור ולחשוב עבור עצמן, ההחלטות ניתנו עבורן מראש ע"י הקהילה. זהו שינוי שנוצר והוא מנוגד לתפיסה התרבותית - לא לקבל את השונה, לא לבחור ו-הכל מוכתב מראש.

השינוי וההשפעה של התרבות המערבית מורגשות אצל כלל הקהילה בתחום הגיל הרך - נפתחים הרבה מעונות יום לילדים בגיל הרך, המקבלים ומבקשים הדרכה מקצועית, מערבית. בעיתונים הקהילתיים מתפרסמות כתבות העוסקות בטיפול בילדים, בעיות של בכי, חרדות, כיצד לבחור מסגרת חינוכית, מטפלת וכדומה. כמו כן, יש ספרות ילדים לגיל הרך עשירה ומגוונת ומאד דומה בתוכנה ובצורתה לזו המערבית חילונית (ויליאן, 1993).

לדעתי, אין ספק ששינוי זה חל מעצם המיפגש והמגע שבין שתי התרבויות. תהליך ההדרכה "רגיש תרבות" ככל שיהיה, הוא אחד הגורמים לשינוי זה. קיימת השפעה וחדירה של ערכים חינוכיים בגיל הרך של התרבות המערבית על התרבות החרדית. ההשפעה אינה ניכרת על הילדים עצמם, כי אם על המטפלות-המודרכות, ההורים והקהילה כולה.

בהמשך העבודה אנסה לבחון כיצד המיפגש הבינתרבותי משפיע על התרחשות השינויים, וכיצד הם באים לידי ביטוי בעיקר בהתייחסות לגיל הרך ובקשר שבין המדריך למודרך.

עמדות תרבותיות והתייחסות לגיל הרך בקהילה החרדית:

הקהילה החרדית היא חברה מתבדלת וסגורה אשר חוששת מהשפעות הסביבה החילונית והמודרנית בתוכה היא חיה כמיעוט. על מנת לשמר את אורח חייה המסורתי והיחודי, הקהילה מקפידה מאד על סגירות טריטוריאלית, מגורים, וכן שמה דגש רב על דרכי החינוך בה והשקעתה בחינוך רבה. החינוך (Schneller, 1990) באזורים המיועדים רק לה מהווה גורם מכריע בתהליך הסוציאליזציה בה, וזוהי אחת המטרות המקודשות בחברה זו (פרידמן, 1991). לכן, הקהילה מקיימת מערכת חינוך נפרדת ועצמאית משלה, יש בה הפרדה בין בנים לבנות מגיל 3, והמורים, הרבנים והמחנכים בה הם חברי הקהילה בלבד. החל מגיל 13 - כל המוסדות הלימודיים לבנים הם בתנאי פנימייה סגורה

Sebba & במטרה לבודד את הנער מהשפעות, חשיפה וקשר כלשהוא עם העולם החילוני המוקצה ופסול בעיני חברה זו () מטרת הקהילה היא - לימוד התורה וקיום מצוות כשאיפת חיים ודרך חיים. המטרה החינוכית מהבן (Shiffer, 1998) היא שיהיה "תלמיד חכם" ומהבת שתהיה "אם הבנים שמחה".

הערכים העיקריים בחינוך הילדים הם: ערכים דתיים - לימוד התורה, גמרא ומשנה וגם המצוות וקיומם הנחשבות כערכים חינוכיים עליונים. ערכים הקשורים למשפחה, וכן ערכים נוספים כמו- הסתפקות במועט, עזרה הדדית, נתינה, גמילות חסדים, משמעת, וצייתנות (מאכט ובן ארי, 1998) (ויליאן, 1993).

אלו הם ערכים אשר דרכם ובאמצעותם ניתן לקיים ולשמר את אורח החיים המסורתי של הקהילה והם חלק בלתי נפרד מהערכים והמציאות שהילד מתחנך עליהם בחברה זו.

חשוב לציין שמערכת הערכים היא אינה בחירה אלא חובה! אלו הם מצוות. ערכים אלו מנחים את הילד החרדי כיצד להתנהג ומהווים את מהות דרכו והתנהגותו במהלך חייו.

מערכת ערכים זו שונה מזו של התרבות המערבית החילונית (גומבו ושוורץ, 1989) המדגישה את חירות האדם ויכולתו למימוש כוחותיו ללא התערבות של סמכות חיצונית מגבילה. כן מודגש בה הצורך ב- יוזמה, דמיון ופתיחות לחידוש ושינוי לשם התמודדות עם המציאות. האדם זכאי ואחראי לסיפוק צרכיו הרוחניים. ערכים עיקריים וחשובים בחינוך הילדים בתרבות זו הם - הכוונה עצמית, בחירה, הישגיות, חקרנות, שאיפות עצמיות, חשיבה עצמאית והנאה, והם מדגישים את הזכות של הפרט וחובתו למימוש עצמי וסיפוק צרכיו.

לגבי הגיל הרך - ברצוני לציין שאין בנמצא ספרות, מאמרים ומחקרים המתארים ומתייחסים לנושא זה. לכן, אסתמך על ספרים המקובלים בחברה החרדית, קלטות של רבנים ובהם הרצאות בנושאי חינוך, עבודות של סטודנטים בתחום זה והיכרות מה"שטח".

עפ"י התרבות החרדית - תפיסת הילדים היא כפקעת שממנה יצמח המבוגר, והעיסוק הוא בפרח בעתיד ולא בפקעת של ההווה. אין התייחסות לגיל הצעיר ולמאפייניו כמו - אגוצנטריות, למידה באמצעות חושים, חשיבה מגית, הצרכים של הילד בגיל הרך, כמקובל בפסיכולוגיה ההתפתחותית. ההתמקדות היא בטיפול הפיסי בתינוק (פינקלשטיין, 1996), וההתייחסות היא רק אל העתיד - "שאיפתו של כל הורה היא לגדל את ילדיו ליראת שמיים" (אדהאן, 1995). חינוך הילדים מתמקד בערכים, בנורמות ובציפיות כפי שפרטתי קודם לכן, ללא הבדל או התייחסות מיוחדת לגבי הנער, הילד בגיל 10 או הפעוט בן השנתיים.

התייחסות זו באה לידי ביטוי יפה בשיריה של יוכבד סקס המיועדים לפעוטות (ויליאן, 1993): "כשאגדל...ולואי אהיה תלמיד חכם", "מחכה כבר להיות אמא....אני כבר כל כך מחכה, להיות אמא כל כך עסוקה..." הציפיות מהבן והבת הפעוטים ברורות וידועות מראש. הכיוון ברור לחלוטין מהילדות ואין בו אפשרויות לסטיות או לשינויים.

העיסוק בפרח בעתיד ולא בפקעת בהווה, מאד בולט לאור העובדה, שאין בנמצא ספרים כלשהם המתארים את הילד בגיל הרך, את התפתחותו, אישיותו, התפתחות הזהות העצמית וכו', הספר היחיד שנכתב והופץ רק בשנת 1996 הוא "בשעה טובה" ומפרט את מהלך ההריון, הלידה והטיפול הפיסי בתינוק - ההנקה. החוסר בספרים, בולט מאד לאור ריבוי הספרים בתרבות המערבית העוסקים בגיל הרך.

עפ"י מה שהצגתי עד כאן, ניתן לראות שהחברה החרדית מתייחסת בשמרנות ומסורתיות הקיימת בתרבותה גם לחינוך בגיל הרך. אך, עם זאת ניתן גם לראות שיש השפעה של התרבות המערבית על ההתייחסות לגיל הרך.

מרים אדהאן (1995), בספריה מתייחסת לילד בראייה לעתיד - איך יהיה כמבוגר, אך מדגישה (אם כי מעט יחסית) את החשיבות של הגיל הרך, של השנים הראשונות. היא מציגה בספריה נושאים כמו-אמון בסיסי, התקשרות, חשיבות המגע בגיל הרך, חשיבות האינטראקציות שבין ההורים לילד ועוד, ללא השימוש בהגדרות "מערביות" או "מודרניות" אלו במפורש, אלא נותנת הסברים כיצד להתנהג עם הילד בגיל הרך בשפה המקובלת בתרבות החרדית, תוך שימוש במקורות הדתיים ובדוגמאות מהמנהגים והנורמות המקובלות בחיי החרדים. "כאשר את נוגעת בילדך, זוהי דרך להראות לו שאיכפת לך. לעיתים קרובות את מנסקת את המזווה ואת הסידור שלך, כדי להראות את אהבתך לבורא, לילדך זקוק לאותו מסר". המחברת מדגישה שהשנים הראשונות חשובות - כמו שורשים של עץ. אם השורשים ניזוקים, נפגע כל העץ. כמו כן, המחברת מקדישה פרק שלם בספר גם לאב שצריך גם כן לקחת חלק בחינוך הילדים.

הרב יחיאל יעקובסון - מעביר הרצאות בנושאי חינוך ונותן יעוץ למשפחות. אביא רק דוגמא אחת מתוך הקלטת - "גילויי חיבה": הרב מדבר על כך שהאווירה בבית ובמשפחה צריכה להיות אוירה של חום, אהבה, תמיכה, עידוד ושלווה. ערך זה של חשיבות המסגרת המשפחתית הוא ערך תרבותי מסורתי כפי שצינתי בתחילת העבודה. החידוש של הרב הוא בדיבור על כך שבמשפחה צריך להיות גם ה- חיבוק, הליטוף, הנשיקה והמגע עם הילד. גילויי אהבה - זה "אוויר לנשימה לילד" לדבריו. ו- "הבעת אהבה זו מצווה ראשונה במצוות הבית, וזו צריכה להיות נורמה!" כמו כן, הרב מסביר את המושג אגוצנטריות, תוך שימוש מפורש במילה זו. ומסביר את תפיסת העולם האגוצנטרית של הילד בגיל הרך.

אין ספק, שיש כאן השפעה של התרבות המערבית המודרנית. הרב מדבר אל קהל שומעיו בשתי שפות - המסורתית חרדית, והמערבית מודרנית תוך שימוש ברור במילים ובמושגים מתרבות זו.

ההתייחסות לגיל הרך במסגרות החינוכיות: עד גיל שלוש, הילדים מטופלים בדרך כלל ב- מעונות יום, משפחתונים ומטפלות פרטיות. עד לגיל זה בנים ובנות נמצאים ביתך באותה המסגרת ללא הפרדה. אין גם דגש מיוחד על סממנים חיצוניים כמו לבוש שונה לבן ולבת. אין גם דגש על התכנים החינוכיים במסגרת זו. עם זאת, מנסיוני האישי בעבודה, ההתייחסות לגיל הרך לא כל כך ברורה וחד משמעית בעיני.

יש משפחות אשר מאד מקפידות לדוגמא, לשלוח את ילדיהם למשפחתון אשר בו סוג ההכשר של המזון הוא כפי שאצלם בבית בלבד. כמו כן יש משפחות המבקשות מהמטפלת לדבר עם ילדם בשפת ה"אידיש" בלבד ולא בשפה העברית. כך שנראה שיש הקפדה על המסורתיות.

עם זאת, הופתעתי לראות שיש משפחות הנחשבות מאד מחמירות בקהילה כמו חסידי גו"ר, בעל"ז ועוד, השולחות את ילדיהם לטיפול אצל מטפלות מסורתיות ואפילו חילוניות לחלוטין, דבר שנראה כמפתיע ביותר לאור השמרנות הידועה בקהילה.

ההתייחסות לגיל הרך - מאד מבלבלת ולא ברורה. עפ"י מה שנראה כלפי חוץ - אין התייחסות מיוחדת לגיל הרך, למאפייניו ולצרכי הילד וההתמקדות היא בטיפול הפיסי בו. לעומת זאת עפ"י מה שנראה ב"שטח" - יש שינוי בהתייחסות (כפי שגם תארתי בסעיף הקודם) שבא לידי ביטוי הן ע"י אנשי טיפול וחינוך בקהילה, המדגישים את חשיבות גיל זה, והן בציפיות ובדרישות החינוכיות של ההורים מהמסגרות לגיל הרך. כמו כן, יש משפחות אשר גישתם לגיל זה היא שמרנית ומסורתית ויש כאלו ש-לא. הרושם שמתקבל אצלי הוא שאין מסר ברור בקהילה לגבי החינוך בגיל הרך. נראה שהקהילה אינה חוששת מהשפעות העולם החילוני והתרבות המערבית על הילדים בגיל זה, ולכן אינה מקפידה בדרכי חינוכם. הקהילה מקפידה על כך החל מגיל שלוש בלבד. (ייתכן, שקבלת ההדרכה בחינוך בגיל הרך ממדריכות חילוניות מצביעה גם היא על ההתייחסות לגיל זה, ואתיחס לכך בהמשך העבודה).

קשיים וקונפליקטים בהדרכה עקב השוני התרבותי:

א. קשיים שמקורם בהבדלים התרבותיים וקשורים לתכנים של הגיל הרך:

בהדרכת מטפלות חרדיות עולים קשיים וקונפליקטים רבים בהדרכה הקשורים לצרכים של הילד בגיל הרך ולתפיסת עולמו בגיל זה הנובעים מהבדלי התרבות. ההתלבטות כיצד להתמודד איתם מעסיקה את המדריכות רבות. עד כמה לקבל את התפיסה ה"חרדית", עד כמה להבין, ועד כמה לוותר כאשר מערכת האמונות, הערכים והידע המקצועי המערבי מודרני כל-כך שונה ואחר.

להלן מספר דוגמאות:

בחירה - במשפחתונים רבים המטפלות נוהגות לשים את המשחקים, הצעצועים, והספרים על מדפים גבוהים או בתוך ארונות סגורים, כך שלא יהיו בהישג ידם של הילדים. בכך יש למטפלות שליטה על מעשי הילדים וגם על הסדר והארגון. המדריכות מסבירות, מכוונות ואף דורשות לשים את המשחקים על מדפים בגובה הילדים, כך שתהיה להם האפשרות לבחור. עפ"י התרבות המקצועית מערבית שלהן - היכולת לבחור והעברת המסר "מותר לי לבחור" מאפשרת לילד לפתח את עצמאותו ולהיות מודע להעדפותיו. בתרבות החרדית המסורתית - אין אפשרות לבחור. החברה וההורים מגדירים לילד את עולמו ומכתיבים לו את התפתחותו, מתי ילמד מקרא, משנה ותלמוד, מתי רשאי להצטרף למניין המבוגרים, עם מי יתחתן וגם איפה יגור. עולמו מוכתב ע"י המבוגרים (ויליאן, 1993) (לוי, 1989). עניין זה בא לידי ביטוי כבר במשפחתון, בהיותו בן שנה, כפי שתארתי. תגובת המטפלות בעניין זה היא - "אנני מוציאה ונותנת לו

את המשחקים שאני רוצה שישחק בהם". המטפלת שולטת בכך בילד, מכוונת את התפתחותו ואין מקום והתחשבות בכלל ברצונותיו ובהעדפותיו. קונפליקט זה שכיח מאד וקיים ברוב המשפחות.

מגע לעומת פינוק - בתרבות החרדית אין מגע ואין גילויי חיבה במיוחד בפרהסיה. יש הפרדה מוחלטת בכלל בין בנים לבנות ובעניין המגע יש הילכות רבות.

בחברה החרדית מקובל להשכיב את התינוקות בלולים עם בקבוק בידיהם והם יונקים ממנו לבדם את ארוחתם. מקובל לעשות זאת, גם מטעמי נוחיות ו"יעילות", בגלל ריבוי הילדים במשפחה אין את הזמן והיכולת להאכיל באופן אישי כל תינוק וכך זה "יותר קל", וגם מהחשש מפינוק, אם ילד יתרגל שלוקחים אותו על הידיים, ידרוש זאת יותר ויהיה "מפונק". מראה זה של התינוק הבודד בלול מאד מנוגד לתרבות המערבית, בה האם או המטפלת מחזיקות את התינוק בידיהם צמוד לחיקם ומאכילות אותו והוא מתבונן בהם, נוגע, נצמד, מקשיב. אינטראקציה זו חשובה מאד להתפתחותו, להתקשרות, לרכישת אמון בסיסי. הרושם המתקבל בעיני המדריכה כאשר רואה תינוק היונק לבדו מבקבוק הוא של בדידות והזנחה. כאשר מעירים על כך למטפלות, הן תמיד עונות: "זה בסדר, כך הוא אוכל הכי טוב", "הוא לא אוהב על הידיים", "כך הוא רגיל מהבית", "כך האמא ביקשה שיאכל ולא על הידיים כדי שלא יהיה מפונק..." זהו נוהג תרבותי המאפיין את הטיפול בתינוק הרך בחברה החרדית. מעבר לסיכון שבאכילה בשכיבה, האם על המדריכה לעודד ולהסביר את החשיבות הרבה של זמני האכלה אלו ביצירת הקשר שבין האם/המטפלת לילד ולהתפתחותו, ולהסביר פינוק מהו...?

בספרות שקראתי, מעניין היה לראות שלדילמה זו בין הצורך במגע, לבין הפחד של ההורים והמטפלת לתת אהבה ותשומת לב לילדיהם כדי שלא יהיו מפונקים, מתייחסים גם מרים אדהאן (1995) בספריה והרב יעקובסון, (אשר דבריהם מושפעים כפי שצינתי מהתרבות המערבית), והם עושים אבחנה בפירוש המושג "פינוק" ומחייבים בגילויי אהבה וחיבה ישירים לילד, שאינו זוכה להם כמקובל בתרבות זו. בספר "בשעה טובה" (1996) לעומת זאת, שהוא ברוח המסורתיות לא מוזכר נושא זה כלל למרות שיש בו פרק המתייחס לשלב שלאחר הלידה.

הזנחה, האמנם? - לרוב הילדים מגיעים ונלקחים מהמשפחתון ע"י אחיהם ואחיותיהם ולא ע"י הוריהם. זוהי נורמה בקהילה החרדית שהאחים והאחיות הגדולים מטפלים בתינוקות שבבית. ישנם מיקרים שבהם גם ילדים בני 6-7 ואפילו בני 5-4 עושים זאת. עפ"י המקובל בחברה המערבית, דבר זה נראה כהזנחה, כסיכון וכחוסר אחריות של ההורים. אך מכיוון שזוהי נורמה, נשאלת השאלה - האם על המדריכה להתערב? האם אכן זוהי הזנחה? האם עליה (1998), ציינו המרואיינים שהערכים של השגחה ודאגה לילד הם ערכים שחור להעיר על כך להורים? במחקר שערך עליונים בקהילה שעל ההורים לקיימם. אם כך, מדוע ההורים מעבירים אחריות זו לילדים כ"כ קטנים? השונות בין המטפלות בעניין זה גם כן מאד מבלבלת. מטפלת אחת רואה בכך הזנחה, ואילו בעיני השניה זה מקובל ובסדר. אם כך - מהי הנורמה? איזה גיל נחשב כמתאים לקבלת אחריות שכזאת, אם בכלל...? ו- מהו הקו האדום של המדריכה? עד כמה עליה לקבל, להבין את הנוהג עפ"י תרבות זו ומתי עליה להתערב ולפעול לשינוי במקרים אלו? זוהי דילמה וסוגייה מאד מטרידה, והמדריכות מתלבטות בה רבות בגלל הסיכון הרב הכרוך בה לדעתן.

וויתור, ודחיית סיפוקים - על מנת לקיים את המצוות ולשמר את אורח החיים המסורתי חרדי, חיי הקהילה מונעים ע"י - כוח ההתאפקות, ריסון, ויתור על הנאה גשמית מיידית, מוחשית כדי לזכות בהנאה רוחנית מרוממת יותר וסיפוק עמוק יותר בטווח הרחוק. (הרב יעקובסון) (פרידמן, 1991) (לוי, 1989). במשפחתונים המטפלות מנסות להחדיר ערכים אלו כבר מהגיל הרך ופעמים רבות נשמע מטפלת אומרת לילד: "תוותר לו, צדיק...". "כבר מגיל רך מורגל הילד לדחות סיפוקים ולוותר על רצונותיו כדי לקיים את המצוות הרבות ולהציב את החסד בראש סולם העדיפויות" (אדהאן, 1995). אלו האמונות והערכים בתרבות זו. לפי התפיסה של הפסיכולוגיה ההתפתחותית, הילד הוא אגוצנטרי, ואין לו את היכולת להתחלק, לוותר ולדחות סיפוקים. הצורך בעצמאות, בשליטה הם חלק מהתגבשות הזהות העצמית של הילד. דרישה זו של המטפלת מהילד אינה מציאותית ולא ניתנת למימוש מצידו, ולא עונה על צרכיו בגיל זה. ברור שלמרות ההסברים, התאורים וההדרכה לגבי יכולת הילד ונקודת מבטו על העולם, אמונותיה של המודרכת בכך שונות והמטפלת חוזרת על אותן הדרישות מהילד. קונפליקט זה נובע מהשוני התרבותי שבין המדריכה למודרכת ומהסתכלות השונה על הילד ועולמו כפי שתארתי בפרקים הקודמים.

ב. קשיים וקונפליקטים הנובעים מהשוני התרבותי ביחסי מדריך - מודרך:

מאפייני הקהילה החרדית - חשדנות, חוסר אמון ואי קבלה של תרבויות אחרות השונות מתרבותם - מהווים קושי בקבלת הדרכה, ביחסים ובקשר עם מדריכה מתרבות שונה - חילונית, מערבית הנחשבת בעיניהם כנחותה, חסרת ערכים וטמאה (פרידמן, 1991) (לוי, 1989). לכן, במהלך ההדרכה עולות התנגדויות, חשדנות, "מאבק כוחות" ובדיקה של יחס המדריכה למודרכת ומידת קבלתה. אציין בחלק זה מספר דוגמאות הממחישות קושי זה:

הרצאות וארועים - במסגרת ההדרכות, שומעות המטפלות הרצאות ע"י מרצים אורחים הקשורות לנושאים בגיל הרך. מכיוון שאין כמעט בנמצא מרצים חרדים בגלל איסור הרבנים ללימודים אקדמאיים, ההרצאות ניתנות בחלקן ע"י מרצים חילונים. למטפלות יש קושי רב בהרצאות אלו. עולות ביקורות רבות מצידן בעיקר בגלל המראה, ההתבטאויות וה"שפה" של המרצה. הרצאות אלו נקטעות לעתים על ידן על מנת לבדוק את הידע של המרצה, ויש אף ויכוחים והתבטאויות קשות ביניהן, כמו - "אם זה לא מוצא חן בעיניך, את יכולה לצאת" או - "תלמדי לסנן"... הפחד הגדול והעמוק בקהילה מחשיפה ומהשפעות של התרבות האחרת עליהם, מאד מורגש בפורום כזה. המטפלות מאד מבוהלות, יש קושי רב לקבל את השונות הגדולה של המרצים, וקיים פחד מאיבוד השליטה על עצמן.

כמו כן, כאשר מארגנים ימי השתלמות למטפלות הכוללים ארוחות, לאחר בדיקה מדוקדקת וקפדנית ביותר מבחינת התאמת המקום לקהילה החרדית, הכשרים וכו', דבר הנעשה בשיתוף עם ועד המטפלות, תמיד יש התעוררות רבה מצידן הכוללת עשרות טלפונים וברורים לעירייה, לגבי מקום ההשתלמות האם עומד בקריטריונים השמרניים, לגבי ההכשר, המשגיח. יש התייעצויות עם הבעלים ואף עם הרבנים לקבלת הסכמתם.

חוסר האמון והחשדנות כלפי המדריכות מופגנים בצורה גלויה ואף בוטה. יחס זה מעורר אצל המדריכה תיסכול רב שכן למרות הניסיון והמאמץ לרצות ולהשביע את רצונן תוך רגישות תרבותית גבוהה, היחס הוא של עוינות וחוסר אמון.

הדרכה אישית וקבוצתית :

"לא לדבר לשון הרע" - בחברה החרדית יש פחד גדול מרכילות. אין חשיפה והמשפחה מאד שומרת על פרטיותה. כל מה שקורה בבית נשמר בתוכו במסגרת המשפחה הקרובה בלבד, דווקא משום היותה חברה קולקטיביסטית, וקיים (לכן נהוג לא לדבר לשון הרע על Shor, 1998 פחד מיציאת שם רע למשפחה שעלול לפגוע ביוקרתה ובשידוכין שלה) אחרים. המטפלות לא משתפות ולא מספרות למדריכה על קשיים הקיימים בבתיים של ילדי המשפחות, או על קשיים שלהן עצמן עם הורים, קשיים שיכלו להיפתר ע"י טיפול נכון והתערבות מתאימה ולהקל בכך על מצב הילד או על המטפלת. חוסר השיתוף מסיבה זו מהווה קושי בתהליך ההדרכה. גם במיפגשים הקבוצתיים, המטפלות נרתעות להעלות סוגיות ובעיות בתקשורת עם הורים כדי "לא לדבר לשון הרע", למרות שבעיות אלו קיימות לרוב, מעצם אופי העבודה. דבר זה פוגע בהדרכה ולא מקדם אותה גם מבחינה מקצועית וגם מבחינה אישית.

חשיפת רגשות - כחברה השומרת על התבדלות וסגירות, אין פתיחות כלפי חוץ, ולא מקובל לחשוף רגשות, להיות גלוי ולחשוף קשיים בעיות וחריגויות. בהדרכה האישית - ניתן לראות זאת כאשר המדריכה מעלה קשיים של המטפלת בפניה והיא עונה - "לי אף פעם לא קשה, אין כזה דבר "קשה לי"... אני בת בכורה, ואין לי שום בעייה לעשות כל דבר שנדרש ממני בעבודה ובבית". המטפלת לא מוכנה להודות בקשיים ולהיחשף בפני המדריכה, מה שעוצר את תהליך ההדרכה ומאט אותה. קהילה זו מקבלת את כל מה שקורה בחיים ללא תנאי, ולא מביעים בה כעס או עצבות על מה (Goodman, 1993 שקורה בחיים)

גם בהדרכה הקבוצתית - כאשר יש קושי לחברות הקבוצה לדבר בגילוי לב, דיבור אמיתי וישיר והמעצורים והחשש להיחשף רבים, זה מפריע ליצירת גיבוש וליכוד בקבוצה, ליצירת יחסי אמון בין חבריה, ובהמשך גם להתקדמות בתהליכים הקבוצתיים.

הקושי לשנות - לכל אדם יש קושי לקבל שינויים ולערוך שינויים. המטפלת נדרשת לערוך שינויים במשפחתו, בדרכי העבודה, בהתארגנות וכו'. על אחת כמה וכמה קשה לדרוש זאת ממטפלת חרדית שתרבותה דוחה כל שינוי ומשמרת את דרכיה. חברה מסורתית שמטרתה היא להישאר כך. ואכן, עובר זמן רב עד שניתן לראות שינויים כלשהם, הרבה מעבר לסביר ולמקובל בחברה המערבית.

סמכותיות ביחסים בין המדריכה למודרכת - הסמכות המוחלטת והקובעת בחיי הקהילה החרדית היא של הרבנים. לדוגמא - במיקרים של עימותים עם הורים, כאשר יש בקשה להוצאת ילד ממשפחתו, ויש בכך חשש לפגיעה בפרנסת המטפלת, יפנו המטפלות וההורים לרב על מנת שיעץ להם איך לפתור את המחלוקת, או לקבל את הסכמתו להוצאת

הילד. סמכות הרב היא הקובעת ולא של המדריכה. כמו כן קיימות גם התבטאויות המגלות התנגדות לקבלת סמכות המדריכה והגוף המפקח: "אני לא צריכה שאת תפקחי עלי ותגידי לי שאני לא בסדר. מי שמשגיח עלי ורואה אם אני בסדר או לא זה ה"שם".

הסמכותיות של המדריכה אינה מוחלטת וחד-משמעית בעיני המודרכת ומקשה על יחסי העבודה וההדרכה שביניהן. לאור הקונפליקטים, הקשיים והדילמות בנושאים הקשורים לגיל הרך וביחסי המדריך - מודרך כתוצאה ממיפגש זה בין התרבויות השונות, עולה השאלה - כיצד מתמודדים עם קונפליקטים אלו, האם יש לכך פיתרון, ואם כן - מהו?

דרכים להתמודדות עם הקונפליקטים תוך התמקדות ברגישות תרבותית:

מאמרים ומחקרים רבים מציעים את הדרך של "רגישות תרבותית" להתמודדות עם קונפליקטים במיפגש בינתרבותי. בחלק זה אציג את אלו המתמקדים בנושאים הקשורים לגיל הרך ולקהילה החרדית.

במחקרים הבודקים איכות טיפול במסגרות חינוכיות לגיל הרך הגיעו למסקנה שיש לחקור זאת בהקשר התרבותי. כיום מודעים לכך שאיכות טיפול אינה אוניברסלית, אלא נקבעת עפ"י הערכים, האמונות ודרכי גידול הילדים בתרבויות השונות. לכל תרבות יש את ההגדרה שלה לגבי "טיפול איכותי" ולכן יש לפתח היום כלי מדידה לחקירת (Rosental, 1999) טיפול טוב עפ"י קודים של חברה אחת עלול להיתפס כלקוי או חסר עפ"י (Rosental, 1999) טיפול טוב עפ"י קודים של חברה אחרת ולכן יש צורך בהגדרות שונות של איכות הטיפול בחברות השונות. השימוש בתוויות של "טוב" או "רע" אינו רלבנטי. יש להחליפו בדיון בהבדלים ביניהם תוך התייחסות להקשר החברתי-תרבותי (רואר-סטריאר, 1999). הגדרתו של טיפול טוב או איכותי בחברה מסויימת יהיה הטיפול המכוון להשגת המטרות ההתפתחותיות שחברה זו מגדירה לעצמה.

רוזנטל (1994), טוענת שכל מחקר הקשור לטיפול בילד בגיל הרך צריך להיות עם רגישות תרבותית. היא מסבירה שאין זה אומר שעל החוקר לקבל את הערכים של התרבות האחרת ולהתעלם מערכיו הוא. אלא הכוונה היא שכדי להבין את הטיפול בילד בהקשר הנכון על החוקר להיות מודע לערכיו הוא לגבי גידול ילד, מטרות התפתחותיות ואידיאולוגיות בחינוך ילדים וכן להכיר אותם הערכים בחברה אותה הוא חוקר.

רוזנטל ודיין (1998), טוענות שגם בתיכנון תכניות התערבות לגיל הרך, עלינו להתייחס במטרות התכנית למיכלול האקולוגי בו גדל הילד. כלומר, על המתכנן לתת את הדעת גם על התנאים הפיסיים-כלכליים, גם למסורת התרבותית בה גדל הילד וגם לעמדותיהם של ההורים ומטרותיהם בגידול ילדיהם. הן מציינות גם שעליו לבדוק עם עצמו את ההקשר הסוציו-תרבותי שלו ואת הנחות היסוד שלו בנושאים אלו.

(1997), מתארת קונפליקטים בנושאים שונים בגיל הרך העולים במיפגש בין תרבותי, ומציינת Gonzales-Mena שבמפגש זה המדריך/המטפל צריך להכיר, ללמוד את התרבות השונה, להיות מודע לערכים ולמנהגים, לדרכי החינוך ומשמעותם בתרבות זו ולהתייחס אליה בכבוד ובהערכה כנה. לדעתה יש לקדם את הילד ולדאוג לו עפ"י הקונטקסט

התרבותי שלו. את התרבות השונה על המדריך ללמוד לא רק מתוך הספרות המתארת אותה אלא גם מהקהילה עצמה - מהאימהות, הילדים וההורים.

(1997), מתייחסת לכך שעל מנת לדעת לתקשר עם התרבות השונה, עלינו Gonzales-Mena תקשורת בין תרבויות - לשים לב וללמוד מושגים שונים של תקשורת הקיימים בה כמו- המרחב האישי, חיוכים, קשר עין, מגע ומושג הזמן. גם המאמר של משרד החינוך, למורה המדריך (1998) מציג מספר דרכים לתקשורת כזו - הבנת הלשון, השפה, זיהוי מטפורות מקובלות ושימוש בהן, ותקשורת לא מילולית כמו - שפת הגוף, המרחב האישי, טון הדיבור וסך כל ההתנהגויות המשדרות מסר על יחסים בין אישיים.

המבוגר האדפטיבי - רואר-סטריאר (1999) מציעה את המודל של המבוגר האדפטיבי. הדמות האידיאלית שיש להורים לגבי איך ילדיהם צריכים להיות כמבוגרים, מצליחים ומוצלחים בחברתם. דמות זו משמשת כמטפורה לאירגון של אידיאולוגיות גידול ילדים, תפיסות וערכים בתרבות נתונה. כאשר נדע מהו המבוגר האדפטיבי בתרבות המסויימת זה יעזור לנו להבנתה.

מודל התפתחות העצמי - קאוזיבשי (1999), בדומה למבוגר האדפטיבי מציעה את מודל התפתחות העצמי "האוטונומי השייך" כמודל המקדם את הבנת התרבות השונה משלנו. כאשר נדע ונבין כיצד התרבות האחרת ממקמת את העצמי על הסקלה של עצמי נפרד או עצמי שייך, זה יעזור לנו בהתמודדות עם קונפליקטים במיפגש הבינתרבותי. בחברה המערבית יש דגש על האינדיבידואל, והחינוך הוא להשגת עצמי נפרד ועצמאי בחברה. גידול הילד הוא לעצמאות וליכולת לסמוך על עצמו. בחברה המסורתית, המשפחה המאופיינת בתלות הדדית מחנכת ליצירת עצמי-שייך. מטרת גידול הילדים בחברה קולקטיביסטית זו היא ליצור עצמי שייך לחברה וסיגנון ההורות בה הוא סמכותי ומעודד צייתנות כדרך להשגת מטרה זו. זהו מודל רגיש תרבות המתאים מאד להבנת הקהילה החרדית כחברה מסורתית ולדרכי גידול הילדים בה, והמטרות החינוכיות שלה בשונה מהחברה המערבית.

רגישות תרבותית במיפגש עם הקהילה החרדית - המאמרים הדנים במיפגש בין תרבותי עם הקהילה החרדית עוסקים בעיקר בתחום העבודה הסוציאלית - יחסי מטפל/מטופל ובתחום בריאות הנפש. אין מאמרים העוסקים בתחום הגיל הרך במיפגש זה.

בתחום בריאות הנפש - מתארים בילו וויצטום (1994) קוי הנחיה לעבודה עם מטופלים חרדים. על המטפל להיות בעל ידע תרבותי על הקהילה החרדית, ללמוד היטב את תרבותם, להכירה ולהתייחס בכבוד לערכים הדתיים. רכישת הידע התרבותי עוזרת לדבריהם למטפל לחוש קירבה למטופל וכן לחזק את האינטימיות בקשר עימו. כמו כן, היא עשויה להגדיל את רגישות המטפל לכללי התנהגות ולדרכי התקשורת הנהוגים בקהילה החרדית. הדבר עוזר ליצירת אוירה של קבלה ולחיזוק האמון במטפל. המחברים מייחסים חשיבות גם למיקום, מיבנה ונוכחות חברי צוות דתיים כמקלים על המיפגש הבין תרבותי. גם המדריכות החילוניות הנמצאות בבניין העירייה בתוך הסביבה המקובלת של הקהילה, בה רוב המועסקים הם חרדים וכן, מזכירת המחלקה שהיא חרדית - אלו מקלים אכן על קבלתם, רכישת האמון בהן, והפניה

אליהם מצד האוכלוסיה והמטפלות. כמטפלים מציינים המחברים את השימוש במטפורות ובסמלים מהעולם החרדי כדרך לטיפול ולגישור בתקשורת עם הפונים החרדיים.

דרך נוספת לטיפול בהפרעות נפשיות אצל חרדים מתוארת במאמר של ויצטום וגודמן (1998) ע"י התערבות נרטיבית רגישת תרבות. הסיפור הנרטיבי של המטופל מורכב מהתוכן הסביבתי והסמלים האופייניים לתרבות החרדית. לכן, כדי לקרוא נכון את ביטויי המצוקה ולהבין את תהליכי עיצובם הנרטיבי והדרמטי יש חשיבות רבה לחקר החברה והתרבות החרדית. זהו הבסיס לדעתם לאמפטיה עם הפונה, ליצירת אמון ביחסים מטפל-מטופל ולהתערבות נרטיבית רגישת תרבות.

הרב יהודה לייב פרוש (1994) טוען גם כן, שכדי לתת את העזרה הדרושה בטיפול יש לחדור לעולם החברתי והרוחני של הקהילה החרדית ובכך ליצור את האמון ולהתייחס באופן המקצועי המתאים למיקרה.

(1998), במחקרו על אלימות כלפי ילדים במיגזר החרדי בהיבט תרבותי, מצביע על כך שהאורינטציה ד"ר הדתית משפיעה על הציפיות של ההורים לגבי התנהגות ילדיהם, ולגבי מהי התנהגות נכונה ולא נכונה, ועל תגובותיהם להתנהגויות אלו. לכן כשחוקרים את נושא האלימות חייבים להכיר את הערכים החינוכיים, הנורמות והציפיות לגבי גידול ילדים והמשמעויות שלהם לגבי קהילה זו ולא לשפוט את תגובות ההורים (הענשה, מכות, אלימות) עפ"י אמות המידה המקובלות בתרבות המערבית של החוקר.

אריאלי רחל (1999) - מציגה דרכים לגישור על פערים הנובעים מהשוני התרבותי בעזרה לקהילה החרדית בתחום העבודה הסוציאלית מתוך רגישות תרבותית. על מנת לתת מענה מתאים למטופלים במצבי מצוקה באגף הרווחה המציאו העוסקים בעיריית בני ברק פיתרונות, דרכים לגישור בין הקהילה לביניהם תוך התחשבות במאפיינים התרבותיים והערכיים של הקהילה. הוקמה ועדת רבנים ובה 3 רבנים המקובלים על כל הזרמים בקהילה אשר תפקידה לגשר בין המטופלים לעו"סים. משפחות קלט - המשמשות כ"קלט חרום" לנערות במצוקה, שרות המאפשר את השתלבותן בהמשך במשפחה ובקהילה.

כל המאמרים שהוצגו בפרק זה עסקו ברגישות התרבותית כהכרחית בקיומו של מיפגש בין תרבותי בכלל ועם הקהילה החרדית בפרט.

הדרכה רגישת תרבות:

רגישות תרבותית היא לדעתי תנאי הכרחי ובסיסי בעבודה עם הקהילה החרדית ועם תרבות השונה משלך בכלל. הרגישות התרבותית מאפשרת תקשורת, הבנה ואינטראקציה עם התרבות האחרת. אך ברצוני להתייחס לכך, שגם כאשר יש למדריך רגישות תרבותית, והוא מבין, מכיר, מקבל ומנסה להתאים את עצמו, קיימים עדיין קשיים רבים הנוגעים להדרכה, אשר הרגישות התרבותית אינה מציעה להם פיתרון. כדברי הול: "עד כמה שיטרח האדם, אין לו כל אפשרות להינתק מתרבותו, מאחר שזו חדרה לשורשי מערכת עצביו, והיא אשר

קובעת כיצד יתפוס את העולם הסובב אותו". זו גם דעתי לגבי הדרכה רגישת תרבות. כך מרגישים המדריך והמודרך והם עסוקים ומתמודדים בנוסף לקונפליקטים שביניהם גם בקונפליקטים עצמיים אשר עולים וצפים כל פעם מחדש במיפגש שביניהם.

קונפליקטים עצמיים - כפי שתארתי בעבודה, קיימים קונפליקטים רבים בין המדריך למודרך בנושאים מקצועיים, בתחום הרגשי ובענייני סמכות. קונפליקטים אלו מביאים את שניהם להתמודדות עצמית, להתלבטויות, לסימני שאלה ולרגשות קשים.

המדריכה מתמודדת כל הזמן עם השאלות - עד כמה לדרוש ועד כמה להתחשב, האם ל"קבל" או להסביר ולשנות את הגישה החינוכית של המודרכת, עד כמה לחשוף רגשות כאשר זה מנוגד לתרבות המודרכת, ועד כמה עליה כמדריכה להתאים את עצמה לתרבות של המודרכות, בניגוד לתהליך הדרכה רגיל בו המודרך מתאים עצמו למדריך ולדרישותיו. המדריכה רגישת התרבות משקיעה מאמצים רבים לרצות את המודרכות החרדיות ו"ללכת לקראתן" ועושה זאת מתוך רצון לרכוש את אמונם ולהפחית את חשדנותם כלפיה כמייצגת התרבות המערבית החילונית. השקעה זו, והחוויה של "לחיות בקונפליקט" מביאים לתחושה של "עליות וירידות". המדריכה לעתים מקבלת ומבינה ולעתים כועסת, מיואשת ומאוכזבת. לפעמים קיימת אצלה התחושה שהמודרכות מקבלות אותה ולפעמים ש-לא. כל זה מכביד על התיפקוד האישי והמקצועי שלה.

גם המודרכות נמצאות כל הזמן בקונפליקטים עצמיים, שבאים לידי ביטוי בעיקר כאשר הן נדרשות לבצע שינויים, לחשוף רגשות, והן כ-"שביות" בעולם סמכותי שאינן רוצות להישמע לו שכן הוא מייצג תרבות שונה ונחשב נחות. מצבים אלו המנוגדים לתרבותם, מעוררים אצלן בילבול, הרגשת חוסר נוחות ואף כעס. הדילמות וההתלבטויות בין לבין עצמן הן קשות רגשית ואישית.

בנוסף, ניתן לסכם ולמקד את ההדרכה "רגישת התרבות" גם עפ"י המימדים הבאים (כ"ץ וכהנוב, 1990):

הקונפליקט בין הגלוי והסמוי - בגלוי המדריכה בעלת רגישות תרבותית גבוהה, לבוש מתאים, התנהגות עפ"י הקודים התרבותיים החרדיים ומגלה הבנה רבה. אך, בסמוי - למדריכה יש את הערכים שלה, התרבות שלה על פיה גדלה וחונכה, ערכיה אשר מופנמים היטב בתוכה, ועם כל הרגישות התרבותית הם עולים וצפים כל פעם מחדש במיפגש הבינתרבותי. הגלוי והסמוי השונים כל כך גורמים לתחושת חוסר איזון בהרגשתה ולקונפליקט פנימי עם עצמה, עד כמה להיות רגישת תרבות ועד כמה להיות "היא עצמה".

מציאות של קונפליקט לעומת שאיפה להרמוניה - היחסים בין חרדים לחילונים מאופיינים במתחים, עימותים, חילוקי דעות, חוסר אמון, איום תמידי של כפייה, ופחד מהשפעה וחדירה אצל שני הצדדים. במפגשי ההדרכה לעומת זאת, יש רצון ליצור מצב של הרמוניה, יחסי אמון, היווצרות קשר ויחסים הדדיים טובים. למדריכה יש רצון לעבוד בגישה אופטימית, כך שתהיה אוירה חיובית ונעימה בהדרכה, והיא פועלת בדרך זו גם מתוך המחשבה שחוויה טובה עשויה

אולי להבטיח את הסיכוי להמשכיות ביחסים בינתרבותיים אלו. המתח שבין המציאות של הקונפליקט ל-שאיפה להרמוניה, עולה לעתים (לדוג' ביום העצמאות בו חלק מהמטפלות עובדות, או ביום הזיכרון) אז המדריכה מסתובבת בתחושה פנימית מאד קשה, למרות רצונה לשמר את שאיפתה להרמוניה.

הפער שבין ה"ציבורי" וה"פרטי" - קיים פער בהדרכת מטפלות חרדיות ביחסי המדריכה-מודרכת, במישור הפרטי ובמישור הציבורי. במישור הפרטי - נוצרים קשרים אישיים בין המטפלת למדריכה, יחסים רגשיים, יחסי אמון וביטחון אחת בשניה ויש חשיפה אינטימית ו"קבלה" אחת של השניה. במישור הציבורי - כאשר יש מפגשים עם כל ציבור המטפלות, מערכת היחסים שונה לחלוטין, ובאים בה לידי ביטוי דווקא החשדנות, חוסר הרצון לקבל את החילוניות ולהיחשף אליה, יש מאבקי כוח ורצון להראות עליונות כלפי התרבות החילונית. הקולקטיביזם המאפיין את הקהילה החרדית בא לידי ביטוי בצורה מאד בולטת וחזקה. כקבוצה המודרכת פועלות ומתפקדות בצורה שונה לחלוטין מאשר כיחידות. ב"ציבור" - מורגשים מאד המתח ביחסים, הביקורת, הפחדים והחששות מהמפגש הבינתרבותי.

הפער בין המציאות הפנימית והחיצונית - המפגש הבינתרבותי שנוצר בהדרכה קרה מתוך מציאות מסוימת של תנאי עבודה משותפים והצורך בפרנסה, ולא מתוך רצון עצמי של שני הצדדים להיפגש ולהידבר ביניהם. כך נוצרה ונבנתה "חממה", מציאות פנימית של - מפגש, הידברות, היווצרות יחסים ומערכת קשרים מסוימת. מציאות פנימית זו חיה ומתקיימת בתוך מציאות חיצונית מאד חזקה הקיימת בציבור הישראלי ובתקשורת הישראלית, בה יש עימותים, חילוקי דעות והתבטאויות קשות וחריפות בין שתי התרבויות. אין ספק שלפער בין שתי המציאויות, יש השפעה רבה על מערכת היחסים שנוצרה.

לסיכום - הדרכה רגישת תרבות ככל שתהיה, אינה פותרת את הקונפליקטים הנוצרים עקב השוני התרבותי. הגישה של רגישות תרבותית עוזרת בהדרכה ב- יצירת הקשר, מערכת האמון ויחסי קירבה בין המדריך למודרך, ומאפשרת בכך את המגע בין שתי התרבויות. היא תורמת להסתכלות של המדריכה על "איכות הטיפול" של המודרכת תוך התייחסות להקשר החברתי-תרבותי שלה. המדריכה ערה לכך שעליה להדריך, להעריך ולהתייחס למודרכת לא עפ"י אמות המידה שלה, אלא עפ"י הערכים, האמונות, הנורמות לגבי חינוך ילדים והציפיות מהם בתרבות המודרכת.

סיכום ומסקנות :

על המדריך בתחום הגיל הרך בקהילה החרדית להכיר ולהבין את מערכת הערכים והאמונות לגבי גידול ילדים בכלל בקהילה זו ובמיוחד את התייחסותה לגיל הרך. בהתייחסות זו קיימים כפי שתארתי גם "שימור" התרבות המסורתית וגם שינויים המושפעים מהתרבות המערבית. לכן לדעתי, על המדריך לשים לב ולהתייחס :

א. להבדלים אינדיבידואליים - בכל תרבות וחברה קיימים הבדלים אינדיבידואליים בין היחידים החברים בה. לכן, ביצירת קשר אישי ובהדרכה יש להימנע מלעשות הכללות, ויש להתייחס לכל מודרכת כשונה ומיוחדת, כאל Gonzales-Mena, אינדיבידואל, להתייחס אליה ולאישיותה בכבוד ובהערכה. (משרד החינוך, למורה המדריך, 1998) (1997.)

ב. שונות בתוך הקהילה החרדית - החברה החרדית מאד מגוונת, יש בתוכה שונות רבה מאד. יש קבוצות מאד שמרניות ומסורתיות ויש כאלו שמאד פתוחות ומודרניות (פרידמן, 1991) (לוי, 1989). המטפלות המודרכות שייכות לכל הקבוצות הללו, ולכן ברור שאין לעשות הכללות ויש להימנע מדעות קדומות וסטריאוטיפים. ההבדלים הפנים קבוצתיים בקהילה הם גדולים, יש מודרכות שהגישה החינוכית של התרבות המערבית מאד קרובה אליהן והן מאמינות בה, ויש כאלו שיותר שמרניות. על המדריכה לשים לב לכך ולהדריך בהתאם.

לגבי הקונפליקטים הקיימים בתחום הגיל הרך, עמדתי היא - שהמצב הנתון של הקונפליקטים הוא ללא פיתרון במידה מסויימת.

גם כאשר קיימת רגישות תרבותית אצל המדריכה, תמיד יהיו קונפליקטים ביחסי מדריך-מודרך בהדרכת המטפלות. תמיד יהיה קונפליקט פנימי אצל המדריך והמודרך, תמיד יהיו "עליות וירידות" בהרגשתם לגבי המיפגש ביניהם. נוצרים אמנם יחסי אמון, שינויים, אך נשאר גם הקונפליקט והרגשות הנילווים לו. חברה זו היא חברה סגורה ומתבדלת, ואחד מערכיה המרכזיים והחינוכיים הוא - לא לקבל את השונה. לכן, המגע הבין-תרבותי הוא יותר בעייתי, והקונפליקט הוא בעוצמה גבוהה יותר בהדרכה.

הגישה של רגישות תרבותית תורמת רבות כפי שתארתי ליצירת יחסי אמון, קשר וקבלה בין המדריך למודרך, אך אינה מציעה פתרון לקונפליקטים אלו.

לדעתי, ניתן להקל ולגשר על הפער התרבותי ביחסי ההדרכה על ידי :

1. העלאת המודעות לגבי הקונפליקטים הקיימים אצל המדריך והמודרך. על המדריכה להיות מודעת לקונפליקטים אלו ועליה להעלותם ולהציגם בפני המודרכת, לשוחח עימה על הקשיים הכרוכים בקשר וביחסים שביניהם ועל עמדותיהם השונות. עליה לתת למודרכת את הכלים להתמודד עם קונפליקטים אלו, ולאפשר לה להחליט ולבחור את הדרך החינוכית המתאימה לה. בדרך זו ניתן גם להתגבר על הפחד הקיים אצל המודרכת מכפייה ומהשפעה.
2. כאשר יש מסר חינוכי שהמדריכה רוצה להעביר, עליה לעשות זאת ב"שפה" החרדית המקובלת בחברה זו, כפי שמציעה הגישה רגישת התרבות - הכרת מושגי התקשורת המקובלים בתרבות השונה יכולה לעזור למדריך להעביר את

המסר החינוכי שלו בצורה יעילה יותר תוך שימוש בשפה ובתקשורת המקובלת בתרבות המודרך. בדרך זו נוהגים גם אנשי הטיפול והחינוך חברי הקהילה (כפי שמתואר לגבי ההרצאות של הרב יעקובסון וספריה של מרים אדהאן). עיי התאמה תקשורתית זו מקלה המדריכה על המודרכת בקבלת השינויים והמסר החינוכי.

3. יש לנסות ולמצוא דרכים נוספות לגישור בקשר שבין שתי התרבויות, כמו קבלת הסכמה של רבנים ושיתופם בפעילויות שונות לציבור המטפלות. שיתוף ומתן סמכויות ואחריות רבה יותר לועד המטפלות. כל אלו יכולים לעזור בקבלת הסמכות וביחסי ההדרכה.

כפי שציינתי בתחילת העבודה, בחברה החרדית חלים שינויים רבים בשנים האחרונות. למרות שחברה זו היא סגורה, מתבדלת, מסורתית ומשמרת תרבות זו, בתחומים רבים היא מושפעת מהתרבות המערבית המודרנית. גם בתחום הגיל הרך עד גיל 3, ניכרת השפעה זו כפי שתארתי. ההשפעה אינה באה לידי ביטוי באופן ישיר על הילדים, כי אם על סביבתו - המטפלות, ההורים והאוכלוסיה בכלל.

המדריכות חייבות להיות מודעות וערות לשינויים אלו, שכן הן משמשות כסוכן שינוי בתרבות החרדית מעצם המגע והמיפגש הבינתרבותי. תיפקודם המקצועי והריגשי תלוי ומושפע במידה רבה ממיפגש זה.

לסיכום - מאד נהניתי מהכנת עבודה זו. עבודה זו חשובה ומשמעותית עבורי ומאד עזרה לי בהסתכלות מעמיקה ורצינית על ההתמודדות היומיומית שלי עם הקונפליקטים הרבים במסגרת עבודתי. אין ספק שההבנה של התרבות החרדית השונה, העמדות החינוכיות והבדיקה בספרות הקיימת בנושא זה הוסיפו להעלאת המודעות שלי לגביו, ולנסיון וחשיבה במציאת הדרכים להתמודדות עימו.

- אדהאן, מ. (1995) "ואהבת...! כך נחנך את ילדינו לאיכפתיות", הוצאת ספרים פלדהיים בע"מ, ירושלים.
- אלאור, ת. (1990) "משכילות ובורות". ספריית זהות, הוצאת עם עובד.
- אריאלי, ר. (1999) מיפגש עם השונה - אתגר בעבודה טיפולית עם אוכלוסיה חרדית. אגף הרווחה, עיריית בני-ברק.
- אלקרינאוי, ע. (1998) תרומת הגישה ההבנייתית לפרטיקה המקצועית בחברה רב-תרבותית. חברה ורווחה, יח' 2, 253-267.
- בילו, ג. וויצטום, א. (1994) "רגישות תרבותית בטיפול: קווי הנחיה לעבודה עם מטופלים חרדיים", (חלק א), שיחות, כרך ח', חוברת 2, 114-119.
- גומבו, ר. ושוורץ, ש. (1989) מערכת הערכים של צעירות דתיות חרדיות בפרספקטיבה השוואתית, מגמות, ל"ב (3), 332-360.
- הדרכה בהקשר בין-תרבותי (1998), בתוך למורה המדריך, משרד החינוך התרבות והספורט, לישכת ההדרכה, גיליון מס' 10, ע"מ 3-12.
- ויליאן, ג. (1993) "מוטיבים מרכזיים בסיפורי הילדים בעולם החרדי", מעגלי קריאה, חוברת 22, ע"מ 44-68.
- ויצטום, א. וגודמן, י. (1998) "ביטויי מצוקה נפשית אצל חרדים: הבניה נרטיבית והתערבות נרטיבית רגישת תרבות", חברה ורווחה, כרך י"ח, 1, ע"מ 97-123.
- כ"ץ, י. וכהנוב, מ. (1990) סקירת דילמות בהנחיה של קבוצות מיפגש בין יהודים לערבים בישראל, מגמות, ל"ג (1), 29-47.
- לוי, א. (1989) "החרדים". הוצאת כתר, ירושלים.
- מאכט, א. ובן-ארי, ג. (1998) ערכים ודרכי סוציאליזציה של הורים במיגזר החרדי, עבודת סיכום קורס סמינריון מחקר, תכנית שוורץ, האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- 1, (31) 3, 239-240 Israel Journal Of Psychiatry פורוש, י.ל. (1994) "הקשר בין המגזר החרדי ועובדי בריאות הנפש",
- פינקלשטיין, ב. ופינקלשטיין, מ. (1996) "בשעה טובה", מדריך רפואי הלכתי להריון ולידה, הוצאת ספרים פלדהיים בע"מ, ירושלים.
- פרידמן, מ. (1991) "החברה החרדית - מקורות, מגמות ותהליכים". מכון ירושלים לחקר ישראל.

קאוצ'יבשי, צ. (1999) "חיברות בפרספקטיבה בין-תרבותית השלכות להכשרה ולהתערבויות", מאמר שהוצג בכנס לציון שנת ה-40 לביה"ס לעבודה סוציאלית, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

רואר - סטריאר, ד. ורוזנטל, מ. (1999) "חיברות בישראל - תהליכי שינוי ושימור במטרות גידול ילדים". מאמר שהוצג בכנס לציון שנת ה-40 לביה"ס לעבודה סוציאלית, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

רואר-סטריאר, ד. (1999) "חשיבות הקשר התרבותי בהערכת איכותן של מסגרות הטיפול בילדים", חברה ורווחה, יט', 1, ע"מ 53-67.

רוזנטל, מ. ודיין, י. (1998) "תוכניות התערבות בגיל הרך: שאלות ודילמות" בתוך ילדים בישראל על סף האלף הבא. ע"מ 181-202.

הרב יעקובסון יחיאל שליטי"א - קלטות בנושאי חינוך, בהוצאת "חסדי נעמי", בני-ברק.

Goodman, H. (1993) "A Different Voice: More Children By Choice", Zero To Three, Vol 13 (6), 5-11.

Gonzalez - Mena, J. (1997) "Multicultural Issues in Child Care", Napa Vally College, Mayfield Publishing Company, Mountain View, California, 7-101.

Rosental, M. (1999) Out of Home Child Care Research: A Cultural Perspective, International Journal of Behavioral Development, 23 (2), 477-518.

Rosental, M. (1994). An Ecological approach to The Study of Child Care. Family Day Care in Israel. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Inc., ch. 4, 47 - 65.

Scheneller, R. (1990) "Continuity and Change in Ultra-Orthodox Education", Jewish Journal of Society, (1) 22, 35-45.

Sebba, L. Shiffer, V. (1998) "Tradition and The Right to Education: The Case of Ultra-Orthodox Community in Israel"

in: Douglas, G.; Sebba, L. : Children's Rights and Traditional Values. Darmonth: Ashgate, 160-193.

Shor, R. (1998) "The Significance of Religion in Advancing a Culturally Sensitive Approach Towards Child Maltreatment", Families in Society, (4) 79, 400-409.